

**UPRAVLJANJE KAMATNIM I DEVIZNIM RIZIKOM U
BANKARSKOM SEKTORU REPUBLIKE SRBIJE**

**MANAGEMENT OF INTEREST RATE AND FOREIGN EXCHANGE
RISK IN THE BANKING SECTOR SERBIAN REPUBLIC**

**dr Marijana Ljubić, docent
Megatrend univerzitet
Beograd**

REZIME

Bankarstvo je danas nauka i umetnost merenja i upravljanja rizicima u domenu kreditnih i investicionih aktivnosti u svrhu sticanja odgovarajućeg prinosa prilagođenog za rizik. Profesionalno upravljanje rizicima čak ne znači da banka bira isključivo aktivnosti koje sadrže niske rizike, naprotiv generalni cilj upravljanja bankarskim rizicima je optimiziranje odnosa između rizika i prinosa. U radu autor izučava rizike kojima je banka naročito izložena u svom poslovanju, a poseban akcenat stavlja na kamatni i devizni rizik.

Ključne reči: Upravljanje bankarskim rizikom, tržišni rizik, kamatni rizik, devizni rizik i bankarsko poslovanje.

SUMMARY

Banking today is the science and art measurement and management in the field of credit and investment activity for the purpose of gaining adequate returns adjusted for risk. Professional risk management does not even mean that the bank selects only activities that are low risk, rather general goal banking risk management objective is to optimize the relationship between risk and return. The paper studies the risks to which the bank is particularly exposed in job, with special emphasis on the interest rate and foreign exchange risk.

Keywords: bank risk management, market risk, interest rate risk, currency risk and banking.

1. UVOD

Upravljanje bankarskim rizikom je takav proces pri kojem se faktori rizika identifikuju, mere i kontrolišu.

Zadatak banaka nije da izbegavaju rizik, već da istim profesionalno upravljaju. Bankarstvo je danas nauka i umetnost merenja i upravljanja rizicima u domenu kreditnih i investicionih aktivnosti u svrhu sticanja odgovarajućeg prinosa prilagođenog za rizik. Profesionalno upravljanje rizicima čak ne znači da banka bira isključivo aktivnosti koje sadrže niske rizike. Generalni cilj upravljanja bankarskim rizicima je optimiziranje odnosa između rizika i prinosa.

Rizici kojima je banka naročito izložena u svom poslovanju, prema Zakonu o Narodnoj banci Srbije[16] i Odluci o upravljanju rizicima[12], su sledeći:

- kreditni rizik,
- rizik likvidnosti,
- tržišni rizici (kamatni rizik, devizni rizik i rizik od promene tržišne cene hartija od vrednosti, finansijskih derivata i robe),
- rizici izloženosti banke,
- rizici ulaganja banke,
- rizici koji se odnose na zemlju porekla lica prema kome je banka izložena,
- operativni rizik,
- pravni rizik,
- reputacioni rizik i
- strateški rizik.

Rizici se obično definišu kao negativan uticaj različitih izvora neizvesnosti na profitabilnost banke. Merenje rizika zahteva obuhvatanje neizvesnosti i potencijala negativnih efekata na profitabilnost banke.

Tržišni rizici obuhvataju kamatni rizik, devizni rizik i rizik od promene tržišne cene hartija od vrednosti, finansijskih derivata i robe. U ovom radu autor poseban akcenat stavlja na kamatni rizik i devizni rizik.

2. KAMATNI RIZIK

Kamatni rizik je vezan za postupak izloženosti finansijskog stanja banke nepovoljnim kretanjima kamatnih stopa. Kamatni rizik je mogućnost nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promene kamatnih stopa.⁽¹⁴⁾ Kamatni rizik je rizik kod koga u periodu otplate kredita dolazi do promene kamatne stope, što uslovljava promenu rate kredita.

Rizik promene kamatne stope je rizik pada prihoda banke usled pomeranja kamatnih stopa, kao i pada vrednosti finansijskih aktiva usled rasta kamatnih stopa⁽¹⁴⁾. On utiče kako na zaradu banke, tako i na ekonomsku vrednost njene aktive, pasive i njenih vanbilansnih pozicija. Kamatni rizik predstavlja mogućnost promene kamatne stope u budućnosti koja će prouzrokovati ostvarenje ekonomskog gubitka.

Povećan kamatni rizik može predstavljati značajnu pretnju zaradi banke i njenom osnovnom kapitalu. Posebnu pažnju bi trebalo pokloniti riziku u zemljama gde kamatne stope imaju slobodno kretanje, kao i koeficijentima (između stavki aktive i pasive) osetljivim na promene kamatnih stopa.

Najznačajniji faktori kamatnog rizika su: ročna transformacija sredstava, plasmani u hartije od vrednost, nekamatonsna pasiva, veličina banke, struktura plasmana, pozicije na tržištu novca, želje klijenata i sl.

Ročna transformacija sredstava predstavlja najznačajniji faktor kamatnog rizika. Banka, koja kratkoročna sredstva delimično koristi za odobravanje dugoročnih kredita izložena je ne samo riziku likvidnosti, već i kamatnom riziku. Ukoliko se poveća kamatna stopa na kratkoročne izvove, tada banka plasira dugoročne kredite po skupljim kratkoročnim izvorima i obrnuto. Slična kretanja postoje i kod plasmana u hartije od vrednosti, jer rizik nastaje zbog negativne korelacije cena hartija od vrednosti sa promenama kamatnih stopa. Nekamatonsna pasiva i veličina banke predstavljaju faktor rizika, jer banke sa višom nekamatonsnom pasivom i banke sa manjom veličinom, više su izložene riziku promene kamatnih stopa. Struktura plasmana banke, njena pozicija na tržištu i položaj njenih klijenata, imaju uticaja na rizik kamatne stope.

Većina bilansnih pozicija banke generiše prihode i troškove koji su indeksirani kamatnim stopama. Pošto kamatne stope nisu postojane, nisu ni prihodi. Svako ko pozajmljuje je pod udarom kamatnog rizika. Zajmodavac koji ostvaruje prihod sa promenljivom kamatnom

stopom ima rizik da će njegov budući prihod biti manji ako dođe do pada kamatnih stopa. Dužnik koji plaća promenljivu kamatnu stopu ima veće troškove kada kamatne stope na tržištu rastu. Obe pozicije su rizične pošto generišu prihode i rashode indeksirane prema tržišnim kamatnim stopama.

Bazičnu meru kamatnog rizika predstavlja koeficijent između stavki aktive i pasive koje su osetljive na promenu kamatne stope.

Visoka izloženost kamatnom riziku može ugroziti profitabilnost banke kroz smanjenje kamatnih prihoda ili povećanje kamatnih troškova. ALCO Komitet za upravljnje aktivom i pasivom (Asset and Liability Committee), se obično sastaje svakog dana i određuje koje strategije treba koristiti u odnosu na rizik kamatnih stopa.

ALCO treba da utvrdi portfolie sredstava i obaveza koji su najosetljiviji na promene kamatnih stopa (kreditni, hartije od vrednosti, depoziti i dr.) da bi se zaštitio profit i ostvarila odgovarajuća Neto kamatna marža - Net Interest Margin (NIM). Brži rast kamatnih troškova u odnosu na kamatne prihode smanjuje NIM. Brži pad kamatnih prihoda od kamatnih troškova će takođe smanjiti NIM. Menadžment mora stalno da pronalazi načine da smanji odnos kamatnih troškova i kamatnih prihoda.

NIM se određuje kao odnos razlike između kamatnih prihoda i kamatnih troškova, i prosečnog iznosa kamatonosne aktive.

Neto kamatna marža (NIM)

NIM se izračunava na sledeći način:

$$NIM = \frac{(kamatni\ prihodi - kamatni\ troškovi)}{ukupna\ kamatonosna\ aktiva}$$

Tabela 1. NIM bankarskog sektora Srbije od 2005. do 2012. godine

Neto kamatna marža (NIM)	Godina
7,66%	31.12.2005.
7,46%	31.12.2006.
6,54%	31.12.2007.
5,4%	31.12.2008.
5,1%	31.12.2009.
4,9%	31.12.2010.
4,6%	31.12.2011.
4,3%	31.12.2012.

Izvor: Narodna banka Srbije

NIM bankarskog sektora Srbije kao što se na tabeli i vidi je smanjuje se godinama, na početku posmatranog perioda iznosio je 7,66% krajem 2005. godine, da bi na kraju 2012. iznosio samo 4,3%.

3. DEVIZNI RIZIK

Devizni ili valutni rizik predstavlja rizik da banka ostvari gubitke u svom poslovanju usled promena u deviznim kursovima.[6] Rizik deviznog kursa definiše se pre svega kao potencijalni gubitak na nepokrivenoj i nezaštićenoj otvorenoj deviznoj poziciji (imovini, potraživanjima, kapitalu i obavezama koje glase na stranu valutu) u slučaju da (gledano iz ugla jedne valute u kojoj se izveštava) valuta na koju glasi devizna pozicija depresira i on može da figurira i kao potencijalna zarada u slučaju da strana valuta apresira u odnosu na izveštajnu valutu.(7)

Devizni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promene deviznog kursa.

Rizik deviznog kursa se obično vezuje za:

- transakcionu izloženost,
- translacionu izloženost i
- ekonomsku izloženost banka i korporacija.

Transkciona izloženost banaka deviznom riziku javlja se u svim onim slučajevima u kojima komercijalne i finansijske transakcije nemaju u napred uspostavljen priliv, odnosno odliv u pogledu predmetne valute i roka efektuiranja plaćanja, odnosno naplate.

Translaciona izloženost banke deviznom riziku u najužem smislu izrasta iz potrebe da se imovina, potraživanja, kapital i obaveze date banke koji su denominirani u stranoj valuti kao i bilans stanja i bilans uspeha svojih subsidijera – subjekata osnovanih u stranim zemljama od strane matične kuće – prevedu u matičnu tj. domaću valutu. Prevođenje se obavlja na osnovu važećih računovodstvenih standarda uspostavljenih od strane ministarstva finansija, ili pak od strane zvanično izabranog računovodstveno – knjigovodstvenog tela, internog ili međunarodnog karaktera.(14) Translacionu izloženost možemo predstaviti u vidu sledeće jednačine.(9)

$$\text{Translaciona izloženost} = (\text{strana aktiva} - \text{strana pasiva}) \times \text{tekući devizni kurs}$$

Ekonomska izloženost deviznom riziku se kod nekih autora naziva i buduća izloženost. Ekonomska izloženost predstavlja integralni deo deviznog rizika i mora biti shvaćena, anticipirana i integrisana u upravljačke sisteme svih banaka.

Banke često moraju da prevode devizne pozicije u matičnu valutu. Tradicionalni način pokrivanja i zaštite od rizika deviznog kursa podrazumeva brojne tehnike hedžinga, izbegavanja i minimiziranja deviznog rizika.

Neto devizna pozicija bankarskog sektora je na kraju 2011. godine kratka u evrima i francima, dok je duga u dolarima i ostalim valutama:

- u evrima u vrednosti od - 2,8 mlrd RSD
- u dolarima 0,7 mlrd RSD
- u švajcarskim francima - 3,9 mlrd RSD
- ostale valute u iznosu od 0,3 mlrd RSD

Ukoliko banka ima veću aktivu nego pasivu u određenoj valuti, i ta valuta apresira, to će onda imati pozitivan efekat na njen bilans, i obrnuto, depresijacija te valute dovešće do negativnih efekata. U slučaju veće devizne pasive u odnosu na aktivu u određenoj valuti banci će da odgovara depresijacija te valute a na štetu će joj ići njena apresijacija. Neto devizna pozicija u bankarskom sektoru oscilira kretajući se između duge i kratke.

U valutnoj strukturi ukupne aktive bankarskog sektora dominantno je učešće deviznih sredstava. Na kraju četvrtog tromesečja 2011. godine godine 63,5% (bruto) vrednosti aktive bilo je u stranoj valuti (od ukupnog iznosa u stranoj valuti: 85,2% evro, 7,5% švajcarski franak i 7,3% ostale valute). U valutnoj strukturi pasive takođe dominantnu kategoriju predstavljaju devizna sredstva. Devizna sredstva učestvuju sa 62,7% (od čega evro učestvuje sa 90,3%) dok dinarska sredstva učestvuju sa 37,3%.

Tabela 2. Neto devizna pozicija bankarskog sektora po tromesečjima za 2010. i 2011. godinu

	EUR	USD	CHF	Ostale valute
I 2010.	1.6	0.1	2.4	0.5
II 2010.	5.8	0.2	2.7	0.6
III 2010.	2.3	0.2	2	0.7
IV 2010.	4.7	-50	1.1	0.6
I 2011.	2.5	0.7	0.8	2.7
II 2011.	2.5	1.2	-0.6	0.8
III 2011.	-4	0.9	-0.5	0.7
IV 2011.	-2.8	0.7	-3.9	0.3

Izvor: Narodna banka Srbije

U toku 2010. g. pokazatelj rizika deviznog kursa za celokupni bankarski sektor u R. Srbiji se kretao između minimalnih 0,3% i maksimalnih 3,3%. Pokazatelj deviznog rizika celokupnog sektora na dan 31.12.2011. godine je iznosio 6,15% (Primenjen je bruto princip kod izračunavanja otvorenih deviznih pozicija za bankarski sektor) pri čemu je za državne banke 51,1% (30.09.2011: 5,4%), privatne banke 19,5% (30.09.2011: 9,3%) i strane banke 2,1% (30.09.2011: 1,4%). Dok je pokazatelj deviznog rizika bankarskog sektora R. Srbije na dan 28. septembra 2012. godine iznosio je 5,65% (29. jun 2012: 5,24%), pri čemu za državne banke 21,2% (29. jun 2012: 29,4%), privatne banke 19,6% (29. jun 2012: 12,9%) i strane banke 3,0% (29. jun 2012: 3,1%).

4. ZAKLJUČAK

Upravljanje rizicima u bankarskom poslovanju predstavlja zahtevan i složen proces. Upravo zbog toga Narodna banka Srbije, kao supervizor, daje preporuke bankama u R. Srbiji da na adekvatan način upravljaju rizicima banke.

Osnovni pokazatelji poslovanja banaka u R. Srbiji regulisani su sledećim regulativama: Zakonom o bankama („Službeni glasnik RS“, br. 107/2005 i 91/2010) i Odlukom o upravljanju rizicima banke („Službeni glasnik RS“, br. 45/2011, 94/2011, 119/2012 i 123/2012). Takođe propisano je da odnos između devizne imovine i deviznih obaveza (pokazatelj deviznog rizika) bude održavan tako da ukupna neto otvorena devizna pozicija banke na kraju svakog radnog dana ne bude veća od 20% kapitala banke.

Preuzimanje rizika odnosno neizvesnosti u određenoj meri je sastavni deo svakog poslovanja, a banke se u svom poslovanju neizbežno susreću sa mnoštvom različitih rizika koji donose verovatnoću manjeg ili većeg gubitka. Banka može da odluči da poveća svoju izloženost određenim rizicima ukoliko smatra da će joj to povećati prinos a da joj pritom neće ugroziti likvidnost i solventnost, a kako bi optimizirala odnos rizika i prinosa banka pristupa upravljanju rizicima kojima je trenutno izložena i kojima može biti izložena u budućem periodu.

5. LITERATURA

- [1] BIS, Basel Committee on Banking Supervision, International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, 2006.
- [2] BIS, Basel Committee on Banking Supervision, International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, 2006, p. 125.
- [3] Christopher Ian Marrison, The Fundamentals of Risk Measurement, McGraw-Hill Professional, 2002. p. 42.
- [4] Frenkel M., U. Hommel, G. Dufey, M. Rudolf, M. Frenkel, Risk Management: Challenge and Opportunity, Springer, 2005.
- [5] Heffernan S., Modern Banking in Theory and Practice, John Wiley & Sons Ltd, Chichester, 1996., p. 168.
- [6] Kapor P., Ljubić M., Upravljanje finansijskim rizicima, udžbenik, Megatrend univerzitet, Beograd, 2012.
- [7] Kapor P., Bankarstvo sa osnovama bankarskog poslovanja i međunarodnim bankarstvom, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Megatrend Univerzitet, Beograd, 2007, str.220
- [8] M. Ljubić, Tržišni rizik kao faktor uspešnog bankarskog poslovanja, 6. Naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem "KVALITET 2009", Neum, B&H, 04. - 07 juni 2009. str. 897-902
- [9] Ivanović P., Zaštita od rizika deviznog kursa – Hedžing na deviznom tržištu, Accunt d.o.o., Novi Sad, 1994, str.41., 48.
- [10] Linsmeier T.J., Pearson N.D., Risk Measurement: An Introduction to value at Risk, University of Illinois, 1997.
- [11] Levich R. and Wihlberg G., Exchange Risk and Exposure, Lexington Books, 1980, p. 24.
- [12] Odluka o upravljanju rizicima Sl. Glasnik RS.; br.129/2007, 63/2008 i 112/2008.
- [13] Reto R. Gallati, Risk Management and Capital Adequacy, McGraw-Hill Professional, 2003.
- [14] Vunjak N., Đurašinović J., Detreminante rizika poslovnih banaka, Seminar SM 2007, Upravljanje rizicima u strategijskom menadžmentu, Zbornik radova, Ekonomski fakultet u Subotici, Subotica, 2007., CD.
- [15] Zakon o bankama, Sužbeni glasnik RS, br.107/05, Od 02.12.2005.
- [16] Zakonu o Narodnoj banci Srbije Sl. Glasnik RS.; br.72/2003 i 55/2004.